

skutečnost vliv na charakter unie, se z textu knihy nedozvíme.

Samotný pojem „unie“ je Frostem problematizován, avšak nikoliv zcela zavržen. Jednotlivé personální, dynastické či „úplné“ (*real*) unie ve středověké a raně novověké Evropě nelze totiž mezi sebou jednoduše srovnávat. Interpretační nejasnost spočívá podle autora v tom, že se nereflektovaně používá terminologie a myšlenky z moderní státoprávní teorie rakouského právníka Georga Jellinka (1851–1911), který zastával tezi o unitárním státu s nedělitelnou suverenitou. Tyto teorie však nejsou vždy adekvátní pro středověké a raně novověké reálie. Suverenita mohla totiž podle soudobých představ bez překážek sídlit současně v různých politických strukturách (např. kníže, lid) nebo abstraktních principech (např. bůh, právo) a politické útvary předmoderní Evropy nebyly unitárními státy, nýbrž v různé míře „složenými monarchiemi“ (*composite monarchies*).

Podle autora byla výsledná forma spojení Polska a Litvy jedinečná v tom, že ačkoliv vznikla sňatkem Hedviky z Anjou s litevským knížetem Jagellem a jeho přijetím za polského krále, nelze tento politický svazek interpretovat pouze jako personální nebo dynastickou unii. Preciznější označení bychom ve výkladu britského historika hledali marně, neboť ani dostupné prameny nemožňují učinit si o charakteru unie jasnější představu. Jisté je pouze to, že polské politické elity prosazovaly v jejím rámci svou dominantní pozici, zatímco litevská strana trvala na rovnoprávnosti. Principiální střet vedl k dlouholetým rozporům, někdy i válkám, a proto postavení jednotlivých částí unie, k níž byly postupně připojeny bývalé řádové Prusy nebo pravoslavné území, muselo být precizováno až v následujících desetiletích a staletích.

Z textu knihy vyplývá, že civilizační rozdíly mezi Polskem a Litvou byly v době uzavření krevského aktu propastné (např. polská koncepce transpersonální *corona regni* oproti patrimoniální knížecí vládě na Litvě). Téměř nic nenasvědčovalo trvalejšímu úspěchu projektu unie. Dynastické krize nebo neochota jedné či druhé strany přistoupit na kompromis mohly nakonec vést ke zrušení politického svazku, přesto i v dobách největších krizí všem zúčastněným velmi záleželo na zachování unie navzdory neřešitelným zásadním rozporům ohledně jejího charakteru. Unie byla podle Frostova pojetí křehká i silná zároveň. Její utváření autor představuje jako mnohovrstevnatý politický a společenský proces, s nímž paralelně sleduje doprovodné jevy jako např. vznik politického litevského „národa“, integraci pravoslavného obyvatelstva mezi katolickou majoritu či postavení jagellonské

dynastie vůči zemským stavům. V tomto smyslu se projekt unie pro Litvu a pravoslavné území pod litevskou nadvládou stal trvalým impulzem k civilizačnímu rozvoji.

PŘEMYSL BAR

Luděk BŘEZINA, *Mezi králem a stavy. Dolnolužické zemské fojstství na prahu novověku (1490–1620)*, Casablanca, Praha 2016 (= *Tempora et memoria* 3)

310 s., ISBN 978-80-87292-30-3

Publikace Ludka Březiny je knižním zpracováním autorovy disertace obhájené v roce 2010 na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty UK. V tomto konstatování jsou zakódovány některé dílčí, nikoli však fatální limity práce. Ale nepředbíhejme. Předmětem Březinova zkoumání se staly proměny, jimiž procházel úřad dolnolužického zemského fojta v období „zlatého věku“ stavovské monarchie spojovaného v českém prostředí tradičně s časem vlády Jagellonců, zejména však s prvním stoletím panování Habsburků. Bělohorská cézura byla v případě Dolní Lužice provázena přebíráním kontroly nad zemí ze strany saských Wettinů (ačkoli proces byl formálně ukončen až roku 1635). Chronologické vymezení od 1490 (počátek dolnolužického panování krále Vladislava) do 1620 (vychýlení dosavadního vývoje provázené přechodem země do cizích rukou) je proto bezesporu smysluplné.

Autor cíle své práce zasazuje do kontextu bádání nad správními dějinami České koruny, nezastírá nicméně, že citované zdroje de facto nepřekračují dobu vzniku disertace. Je to škoda, neboť šest let, které uplynuly od jejího dopsání do okamžiku knižní publikace, je poměrně dlouhá doba. Komparované výsledky výzkumu tak (viděno širší perspektivou) nemusí být nutně vždy aktuální. Je však poctivé dodat, že systematický zájem o vnitřní evoluci úřadů na mocenské ose zeměpán – zemské obce/stavy zůstává v rámci české historiografie spíše na okraji zájmu než v centru pozornosti, stejně jako např. archontologická bádání v klasickém slova smyslu. Monografická studie Ludka Březiny proto nejednou plní roli v mnoha ohledech pionýrského počínu.

Autor nezastírá metodickou inspiraci zejména v přístupech německé historiografie, jak byly postulovány od druhé poloviny 20. století po současnost. Zemskou správu chápe jako živou spleť

vztahů a komunikační praxe, zdůrazňuje přitom klíčovou roli neformálních interakcí a vazeb mezi jednotlivými účastníky dění. Oprávněně upozorňuje na okolnost, že reálný význam jakéhokoli předmoderního úřadu a skutečná síla postavení jeho držitele v konkrétním geografickém mikrokosmu byla přímo odvislá od osobních kvalit a politických i sociálních schopností dotyčného úředníka, méně již od systemizované pozice úřadu ve správních strukturách státu (jak je tomu dnes) či odvozeně od autority panujícího monarchy či od lokálních (stavovských) autorit, jakkoli se jednalo o podstatné faktory, jejichž význam v procesu raně novověké byrokratizace zvolna rostl, což ostatně autor v průběhu svých analýz dokládá také.

V centru Březinova zájmu se ocitl fenomén úřadu rozkročeného „mezi králem a stavy“, jehož typickými zástupci byla zemská hejtmanskost či místodržitelství nazývaná v obou Lužicích tradičně termínem zemská fojtství. Autor sleduje evoluci dolnolužického zemského fojtství ve vymezeném období a zaměřuje se přitom nejen na postupně sílící vliv stavovského elementu na reálné postavení i jednacích možnosti zemských fojtů, ale stejnou měrou si všímá strategií, které ve vztahu ke svým zástupcům v zemi uplatňovali jednotliví čeští králové. To vše nahlíží optikou vnější i vnitřní: tedy nejen perspektivou místních stavů či vládnoucího monarchy, resp. centrálních institucí krále a království (instrukce, jiné normativní prameny, úřední korespondence apod.), ale snaží se rovněž představit a kontextuálně interpretovat aktivity jednotlivých nositelů úřadu zemského fojta, determinované jejich geografickým a sociálním původem, ambicemi, zájmy, konexemi i reálnými schopnostmi a možnostmi.

Škoda jen, že v úvodu avizované metodické inspirace nedošly vždy plného uplatnění. Zejména to platí o konceptu síťování, kde se sice autor na jedné straně snaží představit rodinné a společenské zázemí jednotlivých zemských fojtů včetně dlouhodobých kariérních strategií jednotlivých rodů (sociální habitus), analýza jejich interakce se stavovským prostředím však po mém soudu trpí tím, že stavové v práci vystupují zpravidla jakožto homogenní, anonymizovaná skupina. Přitom by bylo možno očekávat, že identifikace leckdy protichůdných skupinových zájmů v rámci vnitřně členité stavovské společnosti a jejich následné prolnutí se zachycenými aktivitami či naopak nečinnosti zemských fojtů by do výsledných analýz vneslo určitou dynamiku. Je ovšem pravda, že sám autor si je tohoto slabého místa dobře vědom, jak naznačují jeho závěrečné úvahy.

Vlastní text knihy začíná geografickým vymezením a stručným vylíčením dějin Dolní Lužice až do smrti Matyáše Korvína, přičemž Březina klade zvláštní důraz na genezi a vývoj úřadu dolnolužického zemského fojta a na zachycení postupem času stále zřetelnějšího korporativního jednání zemských stavů. Jádro monografie je rozčleněno do tří hlavních oddílů (s řadou dílčích podkapitol) rytmizovaných vládou králů z dynastie Jagellonců (1490–1526) a Habsburků (rozdělena na období 1526–1555 a 1555–1620 dle sílícího vlivu stavovské složky). Výklad má povětšinou ustálenou strukturu, kterou lze obecně charakterizovat třemi vrstvami analýz: obecný rámec politických dějin (celokorunní či středoevropský kontext) provázejí detailnější, na archivním studiu založené rozbory z oblasti dějin správy (se zacílením na Dolní Lužici) a především kurikula jednotlivých dolnolužických zemských fojtů.

Je třeba vyzdvihnout, že autor dolnolužické realie opakovaně komparuje se soudobým děním v okolních korunních zemích, zejména v Horní Lužici a ve Slezsku, ze zřetele však nepouští ani říšské sousedy a jejich dynastické zájmy, především tedy braniborské Hohenzollerny a saské Wettiny. Každému z dolnolužických zemských fojtů je věnována zvláštní pozornost, přičemž i tentokrát Březina aplikuje ustálený postup: stručné dějiny rodu, podrobnější vykreslení historie generací otce a děda zemského fojta a konečně všestranné (dle dostupných pramenů a literatury) představení jednotlivých osobností. Užitá metoda, kterou bychom mohli s určitou mírou zjednodušení označit za biografickou, je přehledná, čas od času však ústí v jistou schematicnost; výklad navíc místy tříští, což je více znát s blížícím se přelomem 16. a 17. století, kdy měl autor k dispozici rostoucí množství pramenů. Vedle zemských fojtů se tak objevují rovněž biogramy jim podřízených kancléřů, resp. později též zemských hejtmánů, kteří v případech Dolní Lužice stáli na čele finanční správy. Fragmentizace výkladu je tak vyvážena množstvím pečlivě nashromážděných fakt, které nejednou korigují údaje tradované ve starší literatuře.

Vedle představení proměn kompetencí a pozice úřadu dolnolužického zemského fojta, jenž se postupem času proměňoval z reprezentanta krále v zástupce místní stavovské obce (aniž by však došlo k plné likvidaci jeho „rozkročenosti“), otevírá Březina celou škálu souvisejících témat. Jmenujme alespoň setrvalý růst byrokratizace správních úkonů, jehož výsledkem se instituce zemského fojta proměňovala ve skutečný, pevněji strukturovaný úřad zemského fojtství vybavený stálým personálem, kanceláří a relativně

stabilním sídlem. Autor věnoval pozornost rovněž materiálnímu zajištění úřadu. Přínosem je bezpochyby i zacílení na růst sebevědomí místních stavů projevující se např. ve snaze převzít zodpovědnost za zajištění teritoriální integrity země s garancí její nezpochybnitelné příslušnosti k České koruně či právě v úsilí o získání vlivu na personální politiku v rozhodujících úřadech včetně zemského fojstství.

Kniha Ludka Březiny představuje cenný příspěvek do diskuse nad proměnami institucí stavovského státu doby konce středověku a počátků raného novověku. O poctivosti práce svědčí mimo jiné úctyhodné množství pramenů z domácích i zahraničních archivů, které autor při zpracovávání zvoleného tématu zohlednil.

PETR KOZÁK

Jan MARTÍNEK, *Martiniana. Studie o latinském humanismu v českých zemích*, Academia, Praha 2014

501 s., ISBN 978-80-200-2380-3

Nedlouho po vydání posledního, šestého svazku s Dodatky A-Ž k *Rukověti humanistického básnictví* (2012) se objevila publikace *Martiniana*, která obsahuje výběr z článků a studií klasického filologa a literárního vědce Jana Martínka (1924–2014). Texty do souboru spolu s autorem vybrala a edičně připravila Marta Vaculínová. *Martiniana* tak představují jakýsi pomyslný pandán k zakončenému epochálnímu dílu české neolatiné literární historie. Upozornění na toto spojení také není náhodné, neboť publikace svou obálkou a typografickou podobou na edici *Rukověti* zjevně odkazuje.

Kniha je rozdělena do sedmi samostatných tematických kapitol, přičemž každá část odpovídá jednomu z okruhů Martínkova badatelského zaměření. Výbor otvírá šestice studií věnovaných generační periodizaci a žánrové charakteristice humanistického básnictví v předbělohorském období na straně jedné, na druhé straně je tento nástin podložen výsledky statistického šetření frekvence tištěné humanistické literární (básnické) tvorby do roku 1620. Následující text se již zaměřuje na kritické sledování produkce konkrétních příslušníků tří generací českých humanistických básníků a jejich méně početných moravských vrstevníků z přelomu 16. a 17. století. Na toto mapování generací a časového rozpětí tvorby navazují dvě genologicky zaměřené studie, směřující svůj zájem jednak k rozmanitým drobným literárním útvarům a jednak k chválám venkova.

Druhá kapitola je věnována problematice školství a iniciací rozvoje partikulárních škol pražskou univerzitou. Martínek v těchto studiích nahlíží problematiku nejen skrze informace, které lze vyčíst a zjistit z příležitostných veršovaných tisků, ale také ze vztahů předních humanistů k univerzitě. Metoda sledování sociálních sítí a mechanismu interakcí mezi jednotlivými subjekty je v člancích vždy důsledně popsána. Psal-li Martínek v těchto příspěvcích o vztazích mezi literáty a institucemi, nelze se vyhnout mecenátu, proto je mu věnován poslední článek druhého oddílu.

Třetí kapitola se věnuje komparativním vztahům mezi českým a německým prostředím, a to nejen otázkám latinské příležitostné poezie, ale především sledování literárních vztahů německých humanistů k českým zemím a zároveň kontaktům mezi česky a německy píšícími intelektuály z českých zemí. Do těchto konkrétních probírek dosavadního materiálu Martínek zařadil ještě studii z osmdesátých let o vztahu latinsky tvořících humanistů k národnímu jazyku, v níž se opět zrcadlí generační periodizace předbělohorské epochy od vladislavské doby po dobu rudolfínskou.

Čtvrtou kapitolu tvoří tři studie onomastické, konkrétně antroponymické a toponomastické, směřované jak k problematice užívání latinizovaných podob míst, tak latinizování svých jmen humanistickými autory. Následující blok se zabývá povahou a dochováním latinského písemnictví. Nejde jen o suchý knihovědný popis či o strohý bibliografický výčet, nýbrž též o snahu základní charakteristiku a strukturu příležitostných latinských tisků. Martínek si byl dobře vědom, že kromě známých a dochovaných tisků je nutné prohlubovat znalosti také o deperditech, o nichž máme drobné zmínky z jiných textů či drobných biobibliografických dobových črt z příležitostných tisků. Vědomé sledování literární vícejazyčnosti autorů a kontinuita literárního vývoje v předbělohorské době Martínka směřovala také k paralelnímu zájmu o produkci autorů v českém jazyce zachycenou *Knihopisem*.

Šestá kapitola vědomě navazuje a rozvádí mnoho tezí z předchozí kapitoly. Zde přetištěné studie o latinských bohemikálních tiscích dochovaných v českých a zahraničních knihovnách již postupují od obecného, tedy od údajů o místech a knihovních fondech, v nichž jsou latinské příležitostné tisky dochovány, k podrobným analýzám materiálu (zvláště konvolutů ze Strahovské knihovny).

Závěrečná sedmá kapitola se věnuje pracím na *Rukověti* a metodologickému uchopení některých problémů v bádání o latinském humanismu,